

Jan Ostojki

Instytut Bezpieczeństwa i Edukacji Obywatelskiej
Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

Agresja i przemoc w środowisku szkolnym

Agresja wśród dzieci i młodzieży przyjmuje coraz większe rozmiary i staje się niewątpliwie problemem społecznym. Cechą charakterystyczną tego zjawiska jest coraz bardziej nasilone jego natężenie w tzw. normatywnej populacji młodzieży przejawiające się w ich codziennym stosunku do najbliższego otoczenia, kolegów, rodziców, nauczycieli oraz w coraz bardziej okrutnych formach czynów przestępczych.

Wśród przyczyn agresji wyróżnia się niekorzystne zakotwiczenie społeczne, wynikające z przynależności do grup o niskim statusie społecznym, ekonomicznym i kulturowym, znaczne natężenie wrogości i przemocy w kontaktach interpersonalnych między dorosłymi, a także wobec dzieci, zaniedbywanie ich, deprywacja ich potrzeb biologicznych i emocjonalnych. Czynniki te na ogół współwystępują ze sobą, wzajemnie się warunkują. Tworzą układy, w których ma miejsce agresywna edukacja jednostki. Na te procesy nakładają się jeszcze uboczne skutki przemian społeczno-ekonomicznych, do których należy związane z nimi bezrobocie, szczególnie wśród młodych ludzi.

Do zachowań dewiacyjnych popycha młodych ludzi przede wszystkim kryzys rodziny i czynniki patologizujące rodzinę, zwłaszcza alkoholizm, prymitywizm moralny, przestępczość. Brak opieki, niestabilność emocjonalna, chłód uczuciowy, zaburzone relacje rodzinne motywują młodych ludzi do zaspokajania własnych potrzeb poza domem. Brak rezonansu uczuciowego w rodzinie, przenoszenie własnych problemów małżeńskich i zawodowych na dzieci, błędy wychowawcze rodziców sprawiają, że nie tylko w rodzinach patologicznych, ale i w tych tzw. dobrych domach wyrastają dzieci agresywne i złośliwe. Dorośli w coraz mniejszym zakresie przekazują dzieciom pożądany społecznie system wartości.

Zmiana hierarchii wartości i ich pluralizm w naszym społeczeństwie sprawiają, że młodzi ludzie tracą w nich rozeznanie. W takich warunkach rozwija się źle rozumiany, naznaczony egocentryzmem i bezwzględnością, indywidualizm. Obniża się również poziom gotowości rodziców do wychowywania dzieci oraz spadają ich umiejętności wychowawcze. Szczególnie podkreśla się

niekonsekwencję rodzicielskich zachowań wychowawczych, tzn. ich nieprzewidywalność i idący za tym brak pewności u dzieci. Kiedy zdolność ustalania granic i kontrola rodzicielska rozwinięta jest w ograniczonym zakresie, wzrasta ryzyko przestępczych zachowań u dzieci. Ma to znaczenie niezależnie od tego, czy rodzina jest pełna i czy matka pracuje zawodowo. Dzieci w tej sytuacji są na bardzo złej pozycji, ponieważ z jednej strony są one znacznie bardziej podatne na wpływy otoczenia, a z drugiej same przecież obserwują chociażby zachowania rodziców, które w większości przypadków są dla nich wzorem.

Powyższe zjawisko niestety jest coraz bardziej widoczne również w takich miejscach, w których nie powinno występować w ogóle lub tylko w niewielkim zakresie, czyli w szkołach. Szkoła w dzisiejszych czasach jest miejscem spotkań młodych ludzi, z których tylko część przychodzi po to, żeby się uczyć. Jak wykazują badania, agresywne zachowania wśród dzieci (nawet najmłodszych) są coraz częstsze. Wynika to oczywiście głównie z przekształcania się naszego społeczeństwa na typowo rynkowe, co poniekąd wymusza konieczność podjęcia walki o przetrwanie w nim, a to niestety prowadzi do zachowań konfliktowych.

Zachowania agresywne wzmagają przemoc, a ta w znacznej mierze bądź to świadomie (bicie i inne formy molestowania), bądź też czasami nieświadomie (np. nieświadome krzywdzenie psychiczne) powodują wypaczenie psychiki dzieci. Przemoc jest obecna również w szkołach. Ofiarą przemocy (wbrew niektórym opiniom) nie zostaje dziecko z powodu tuszy, koloru włosów czy noszenia okularów. Wystarczy, że jest wrażliwe i nieśmiałe, ostrożne w kontaktach, ma trudności z zaistnieniem w grupie rówieśników, jest niepewne i strachliwe, czuje się mało wartościowe lub jest słabsze fizycznie. Z badań wynika, że najbardziej narażeni na przemoc kolegów są „lizusy” – uczniowie starający się przypodobać nauczycielom, „ofiary” – uczniowie radzący sobie gorzej ze wszystkim, i ci z pierwszych klas, czyli słabsi. Zwykle zaczyna się niewinnie. Najczęściej od wyśmiewania i przezywania, a następnie przekształca się to w prześladowanie trudne do zniesienia: bicie, kopanie, plucie, popychanie, wymuszanie pieniędzy czy niszczenie przedmiotów będących własnością ofiary. Takie dzieci często szukają swoich rzeczy, które są chowane przez ich kolegów. Rano na przykład w szatni mogą szukać worka z kapiami i w rezultacie spóźniają się na lekcje. Pogarszają się ich wyniki w nauce, nie wypowiadają się na forum klasy. Uważają się za gorsze, dlatego też nie nawiązują kontaktu z innymi. Nie mają przyjaciół, czują się samotne, opuszczone. Taka zła atmosfera ma wpływ nie tylko na ich samopoczucie, ale też na oceny.

Nauczyciele stają do walki ze zdemoralizowaną (oczywiście w części) młodzieżą, aby z jednej strony realizować swoje zadania, z drugiej natomiast chronić pozostałe dzieci i młodzież przed ewentualnymi atakami niektórych osób. Zachowanie, a wcześniej przygotowanie, nauczyciela w takiej sytuacji jest bardzo istotne w kontekście nowych problemów, jakie dotyczą szkoły czy wychowania młodzieży w ogóle. Agresja jest tylko jednym elementem powiązanych

ze sobą działań, zachowań i sytuacji, które trzeba przynajmniej rozumieć, żeby móc im w jak najlepszy sposób zapobiegać.

Badania pod tytułem „Agresja i przemoc wśród młodzieży szkolnej” przeprowadzono w kwietniu 2011 roku. Ich celem było określenie poczucia bezpieczeństwa uczniów w drodze do szkoły i w szkole, ukazanie atmosfery, jaka w niej panuje, oraz relacji pomiędzy dzieckiem a rodzicami i przyjaciółmi.

Głównym problemem badawczym było pytanie: „Czy młodzież we współczesnej szkole ma poczucie bezpieczeństwa fizycznego i psychicznego?”.

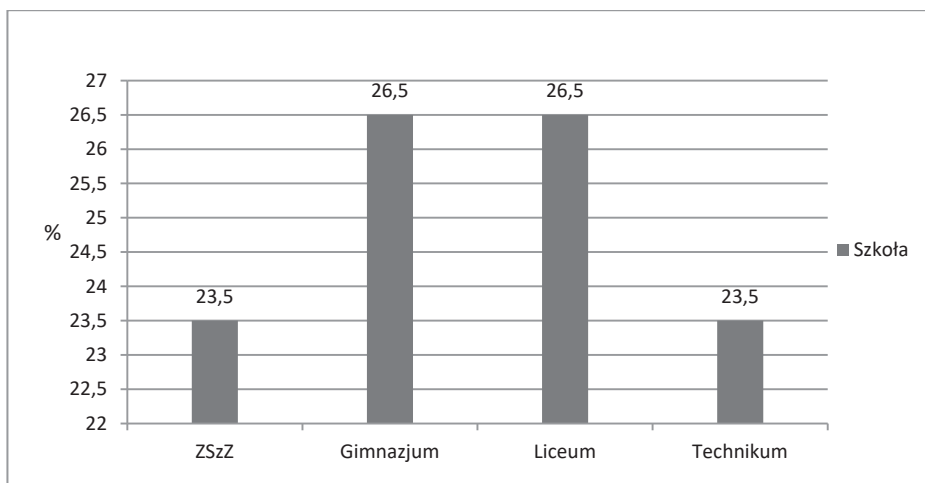
Na podstawie problemu głównego sformułowano następujące problemy szczegółowe:

- Czy uczniowie mają przyjaciół i potrafią zawiązywać przyjaźnie?
- Czy posiadają właściwe relacje z rodzicami, które zapewniają im poczucie bezpieczeństwa?
- Czy w szkole panuje przyjazna atmosfera sprzyjająca zdobywaniu wiedzy i zapewniająca poczucie bezpieczeństwa?
- Jaka jest wiedza uczniów na temat bezpieczeństwa i z jakich źródeł ją czerpią?
- Z jakimi zagrożeniami w szkole uczniowie spotykają się najczęściej?

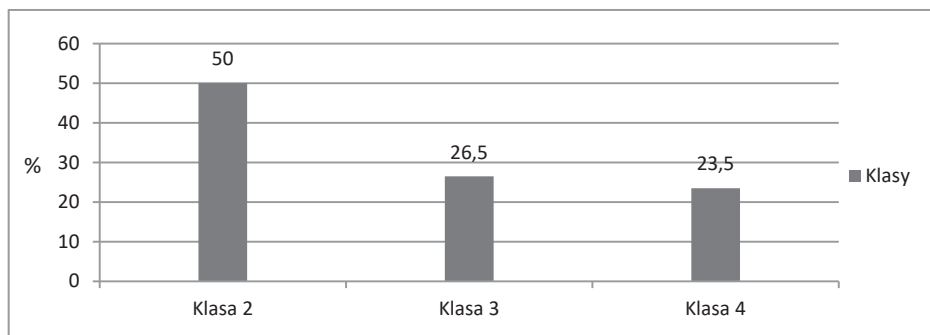
W badaniach zastosowano metodę sondażu diagnostycznego, która jest szczególnie przydatna w diagnozie zjawisk społecznych, gdyż pozwala na stwierdzenie, jakie jest ich nasilenie oraz jakie czynniki je kształtują. Posłużono się w nich techniką ankietową. Kwestionariusz ankiety składał się z 20 pytań zamkniętych skategoryzowanych.

Badania zostały przeprowadzone w dwóch etapach:

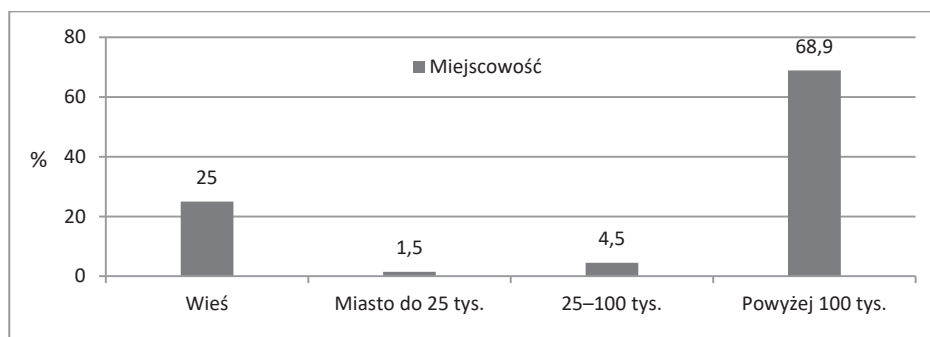
- badania wstępne na próbie 20 uczniów szkoły zawodowej;
- badania właściwe na próbie 132 uczniów szkoły zawodowej, gimnazjum, liceum i technikum, w klasach 2, 3 i 4; próbę dobrano celowo i odpowiadała ona strukturze społecznej badanej szkoły.

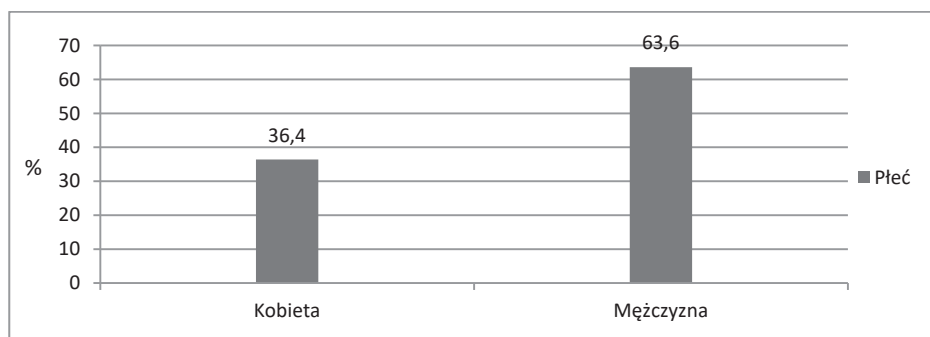
Wykres 1. Rodzaj szkoły

Wykres 2. Poziom nauki szkolnej

Wykres 3. Miejsce zamieszkania badanych

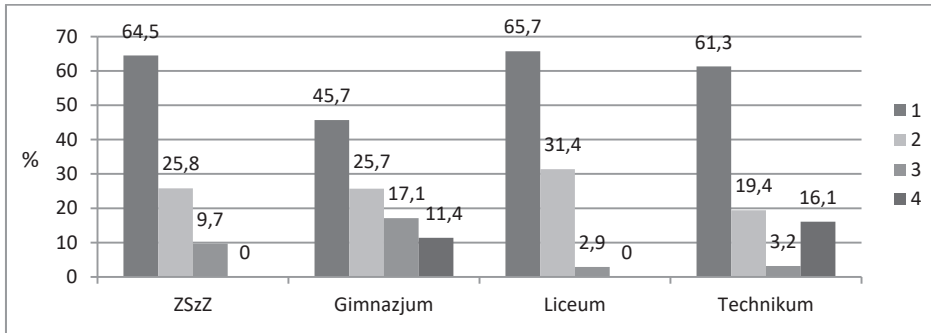

Wykres 4. Płeć badanych

Przeprowadzone analizy odnoszą się tylko do wybranej w badaniach próby losowej. Są one nieco uproszczone, gdyż badana młodzież jedynie w pewnym przybliżeniu mieści się w tych samych obszarach statystycznych. Owe uproszczenia nie mają jednak – jak się wydaje – większego wpływu na przebieg dostrzeżonych tendencji w badanym obszarze. Są one w dużym stopniu zgod-

ne z tymi, które zarejestrowano w toku różnorodnych badań prowadzonych w ostatnim dziesięcioleciu z dziedziny szeroko rozumianego poczucia bezpieczeństwa młodzieży.

Wyniki badań

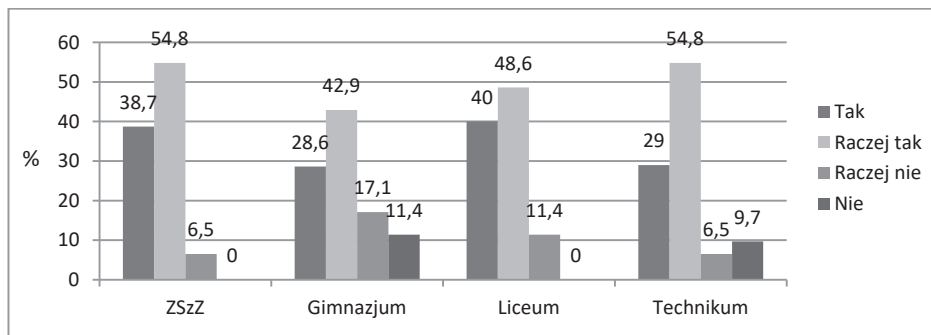

1. Mam wielu przyjaciół.
2. Mam niewielu przyjaciół.
3. Mam tylko jednego przyjaciela.
4. Nie mam przyjaciół.

Wykres 5. Posiadanie przyjaciół

Jak wykazały badania, przeszło połowa respondentów z ZSZ, liceum i technikum i prawie połowa gimnazjalistów posiada wielu przyjaciół. Co czwarty uczeń szkoły zasadniczej i gimnazjum oraz co trzeci liceum i co piąty technikum twierdzi, że ma ich niewielu. Tylko nieliczni twierdzą, że ich nie mają.

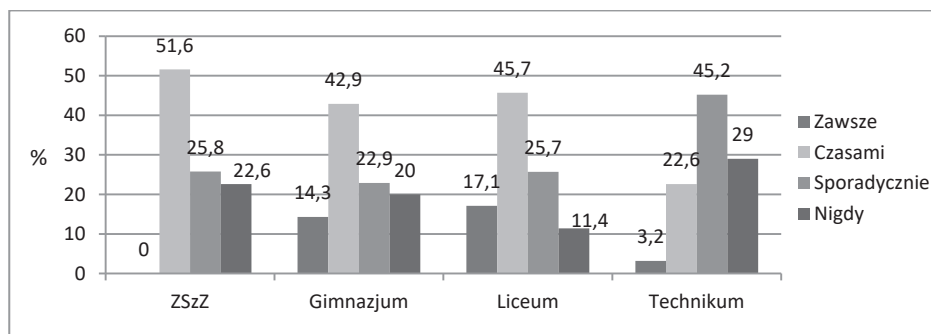
Przeświadczenie, że ma się wielu przyjaciół, wywiera wpływ na nasze samopoczucie, poczucie bezpieczeństwa osobistego i psychicznego. Liczba przyjaciół jest też wyznacznikiem naszego człowieczeństwa, naszych cech społecznych i wrażliwości na krzywdę innych.

Wykres 6. Łatwość w nawiązywaniu znajomości

Więcej niż co trzeci z badanych uczniów szkoły zasadniczej i liceum oraz prawie co trzeci gimnazjalista i uczeń technikum twierdzi, że posiada zdolność łatwego nawiązywania znajomości. Natomiast co drugi z uczniów szkoły zawodowej i technikum oraz prawie połowa gimnazjalistów i licealistów uważa, że raczej takie zdolności posiada. Co dziesiąty uczeń technikum i gimnazjum uważa, że ma trudności w nawiązywaniu znajomości z innymi ludźmi.

Umiejętność łatwego nawiązywania kontaktów z drugą osobą jest zaletą, ponieważ ułatwia unikanie drastycznych w swojej formie konfliktów, ich łagodzenie i rozwiązywanie bez szkody dla skłóconych stron.

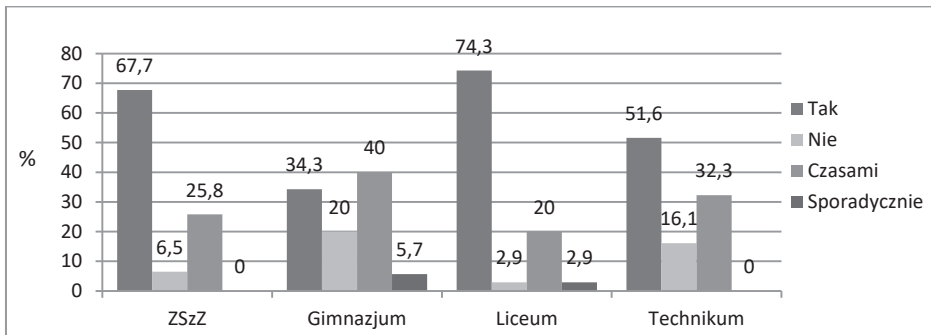
Wykres 7. Zwracanie się z problemami do rodziców

Ponad połowa badanych twierdzi, że zawsze lub czasami gdy ma problem, rozmawia ze swoimi rodzicami. Częściej o swoich problemach szkolnych rozmawiają uczniowie szkoły zasadniczej, gimnazjum i liceum niż technikum. Uczniowie technikum zdobywają zawód i przygotowują się do kierowania zespołami ludzkimi i to prawdopodobnie ma wpływ na ich większą samodzielność w rozwiązywaniu własnych problemów bez udziału rodziców.

Bardzo ważne jest to, aby każde dziecko mogło zwrócić się do rodzica, nie tylko wtedy, gdy nie potrafi rozwiązać jakiegoś problemu, ale zawsze kiedy się boryka z jakąś trudnością. Rodzice powinni się starać, aby ich dzieci miały poczucie, że w każdej sprawie mogą zwrócić się do nich i nie zostaną odrzucone, ale wręcz przeciwnie, muszą wiedzieć, że zostaną wysłuchane.

Jednak niepokojące jest to, że aż co piąty respondent nie rozmawia o tym z rodzicami i nie uważa, żeby rodzice mogli mu pomóc. Oznacza to, że niestety wielu rodziców nie potrafi rozmawiać ze swoimi dziećmi. Opiekunowie zapominają o tym, że podczas rozmowy ze swoim dzieckiem powinni je traktować poważnie, nie bagatelizować jego problemów, ponieważ wtedy dziecko traci do nich zaufanie.

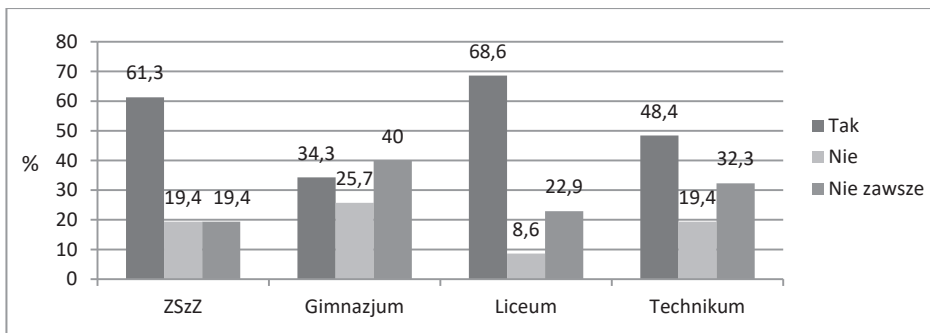
Warto by rodzice pamiętali także o tym, że rozmowa z dzieckiem nie polega tylko na wydawaniu rozkazów, ale na prowadzeniu z nim dialogu w taki sposób, aby okazać mu zainteresowanie. Niestety rodzice bardzo często popełniają błędy w komunikacji ze swoimi wychowankami, co skutkuje tym, że młodzi nie zwracają się do nich z prośbą o rozmowę, co oddala ich i izoluje od siebie.

Wykres 8. Zainteresowanie rodziców problemami dzieci

Jak wynika z badań, uczniowie zauważają, że rodzice interesują się w większym lub mniejszym stopniu ich problemami. Taką opinię wyrażają części uczniowie szkoły zasadniczej, liceum i technikum niż uczniowie gimnazjum.

Brak zainteresowania rodziców problemami dziecka lub nadmierna koncentracja na nim prowadzą do agresji w kontakcie z dzieckiem, unikania go lub całkowitego odtrącenia. Nadmierna koncentracja prowadzi często do wrogiej kontroli rodzicielskiej. Zarówno nadmierne zainteresowanie dzieckiem, jak i nadmierna kontrola jego zachowania rozwijają u niego cechy i zachowania niepożądane społecznie, czyli negatywizm, nieposłuszeństwo, kłótność, agresywność, buntowniczość, skłonność do kłamstwa, zahamowanie uczuć wyższych. Takie zachowania rodziców prowadzą u ich potomstwa do buntu przeciwko naciskom i ograniczeniom, wrogości wobec nich i wrogiego nastawienia w stosunku do rodzeństwa. Brak zrównoważonego zainteresowania problemami dziecka ma odzwierciedlenie w trudnościach w kontaktach z pozarodzinnym środowiskiem społecznym. Dzieci mające zaburzone relacje uczuciowe z rodzicami charakteryzuje często postawa lękowa, a nawet wroga wobec otoczenia. Zakłóceniu ulega proces socjalizacji dziecka i rozwój jego osobowości. Kształtuje się albo bierność i tendencja do wycofywania się, albo negatywizm i agresja.

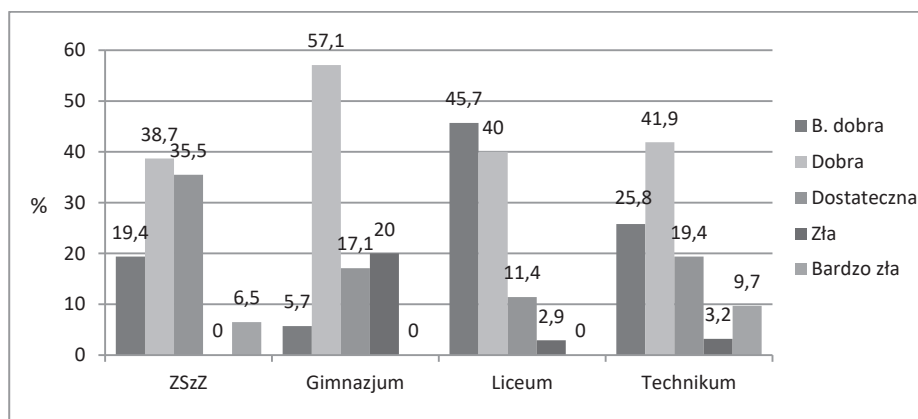
Wykres 9. Sympatia do swojej szkoły

Ponad połowa badanych uczniów szkoły zawodowej i liceum oraz co drugi technikum i przeszło co trzeci liceum przejawia sympatię do swojej szkoły. Częściej niż pozostali nie lubią swojej szkoły uczniowie gimnazjum i technikum.

Szkoła przyjazna uczniowi to taka, która wspiera i wspomaga uczniów, kreuje klimat współpracy, porozumienia, wzajemnego szacunku i dialogu. Rządowy program na lata 2008–2013, dotyczący bezpiecznej i przyjaznej szkoły, zakłada:

- poprawę stanu bezpieczeństwa w szkołach i placówkach systemu oświaty przez poprawę relacji interpersonalnych i klimatu społecznego w szkole;
- zwiększenie wpływu rodziców na życie szkoły;
- zwiększenie umiejętności wychowawczych dyrektorów, nauczycieli i rodziców oraz pracowników administracji;
- zwiększenie kompetencji społecznych i emocjonalnych uczniów;
- indywidualizację kształcenia uczniów, rozwój ich zainteresowań, zwiększenie autonomii uczniów w szkole;
- wzmocnienie i rozszerzenie specjalistycznej pomocy psychologiczno-pedagogicznej;
- ograniczenie skali występowania zjawisk patologicznych (takich jak: przemoc, narkomania, alkoholizm);
- przeciwdziałanie agresji i patologii wśród dzieci i młodzieży przez sport¹.

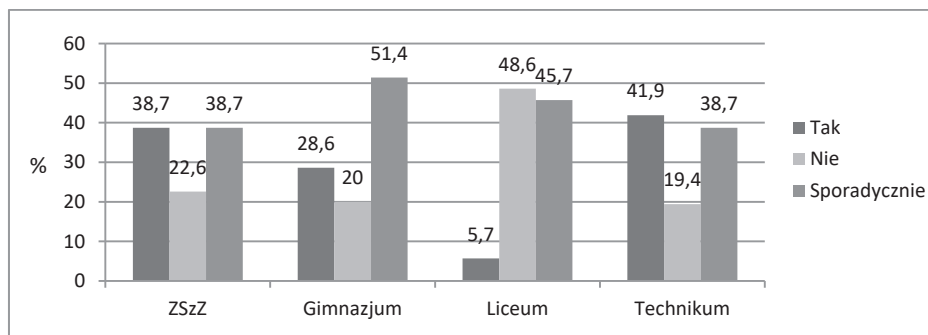
Priorytetem przy zapobieganiu zjawiskom agresji i przemocy jest rozwijanie kompetencji wychowawczych i profilaktycznych nauczycieli, poszerzenie katalogu środków oddziaływania na uczniów, wyposażenie samych uczniów w umiejętności psychospołeczne, które pozwolą im w sposób konstruktywny funkcjonować w relacjach z otoczeniem.

Wykres 10. Atmosfera panująca w szkole

¹ Rządowy program na lata 2008–2013 „Bezpieczna i przyjazna szkoła” (przyjęty uchwałą nr 172/2008 Rady Ministrów z dnia 19 sierpnia 2008 r., https://bip.men.gov.pl/wp-content/uploads/sites/2/2008/09/uchwala_20080819_zalacznik.pdf, dostęp: 24.01.2017), a także działania podjęte w 2013 roku w ramach polityki oświatowej państwa pt. Wzmacnianie bezpieczeństwa w szkołach i placówkach oświatowych oraz priorytet ministra edukacji narodowej pt. Rok Bezpiecznej Szkoły.

Atmosfera panująca w szkole świadczy o tym, czy szkoła jest przyjazna uczniowi, czy też nie. Odzwierciedla stosunki, jakie w niej panują, w relacjach nauczyciel–uczeń, ale też uczeń–uczeń i nauczyciel–nauczyciel. Jak wykazały badania, atmosfera w badanych szkołach jest bardzo dobra lub dobra. Jako złą częściej określają ją uczniowie gimnazjum, a jako dostateczną szkoły zawodowej, niż uczniowie pozostałych szkół.

Wykres 11. Ucieczki na wagary

Prawie połowa badanych uczniów ZSZ, liceum i technikum i przeszło co drugi gimnazjalista twierdzi, że sporadycznie wagaruje. Prawdopodobnie te przypadki zdarzają się wtedy, gdy nie są przygotowani do zajęć lekcyjnych. Do częstego wagarowania częściej przyznają się uczniowie technikum i ZSZ niż gimnazjum i liceum. Wynika z tego, że z grupy ankietowanych prawie każdego dnia w szkole nie ma co siódmej osoby. To, że co piąty gimnazjalista wagaruje rzadko, jest bardzo pocieszające w czasach, gdy nieletni robią praktycznie to, na co mają ochotę. Oznacza to, że części młodzieży jednak zależy na tym, aby nie opuszczać zajęć lekcyjnych. Niestety tylko co czwarta z ankietowanych osób stwierdziła, że nigdy nie zdarzyło jej się wagarować. Wyniki tego badania świadczą o tym, że szkoła powinna zwrócić uwagę na wagarowanie młodzieży nie tylko gimnazjalnej, ale również ze szkół ponadgimnazjalnych, w których problem ten również występuje.

Tabela 1. Przyczyny wagarów (liczba osób)

Przyczyna	ZSZ	Gimnazjum	Liceum	Technikum
Obawa przed złą oceną	4	19	40	13
Namowa kolegów	8	25	9	9
Strach przed nauczycielem	0	7	18	4
Nieprzygotowanie się do zajęć	8	32	33	7
Strach przed kolegami	0	5	0	4
Inne	80	12	0	63

Jako najczęstszą przyczynę wagarów uczniowie liceum wymieniają obawę przed złą oceną i nieprzygotowanie się do zajęć, a gimnazjum – namowę kolegów i brak przygotowania do zajęć. Natomiast uczniowie technikum i szkoły zawodowej podają inne przyczyny, np. „nie chciało mi się iść na lekcje”, „miałem coś innego do roboty”, „była ładna pogoda”, „miałem kaca po imprezie”, „miałem ważniejsze sprawy osobiste”, „szkoła jest nudna”.

Ofiary przemocy szkolnej czasem potrzebują opieki wyrozumiałego psychologa. Niestety zbyt często bywa tak, że nie mają do kogo się zwrócić ze swoimi problemami, nawet we własnym domu. Nauczyciele i rodzice nie mają dla nich czasu, a poradnie psychologiczno-pedagogiczne zajmują się innymi sprawami. Można też przypuszczać, że dzieci najczęściej wagarują z tego powodu, że nie są przygotowane do zajęć. Wiele osób pisało o tym, że miały za mało czasu na naukę, a bardzo zależało im na dobrej ocenie i z tego powodu nie zjawyły się w szkole. Dlatego nie należy z góry zakładać, że dzieci nie przychodzą do szkoły z lenistwa, czy też dlatego, że wolą iść w inne miejsca, tylko że mają poważniejsze powody.

Tabela 2. Bezpieczeństwo (liczba osób)

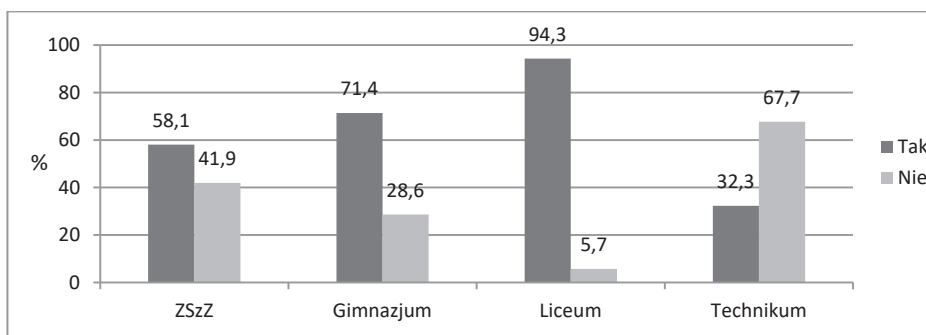
Bezpieczeństwo	ZSzZ	Gimnazjum	Liceum	Technikum
Bliskość	0	0	2,9	0
Spokój	0	8,6	14,3	6,5
Pewność	0	0	11,4	6,5
Brak strachu	19,4	2,9	31,4	22,6
Brak zagrożenia	19,4	25,7	31,4	25,8
Bliskość przyjaciół	0	0	5,7	0
Brak stresu	0	0	2,9	0
Ochrona	9,7	0	0	0
Nie wiem	51,6	62,9	0	38,7

Tabela 3. Rodzaje bezpieczeństwa omawiane w szkole (liczba osób)

Rodzaje bezpieczeństwa	ZSzZ	Gimnazjum	Liceum	Technikum
Państwowe	11	8	5	7
Militarne	5	4	5	7
Osobiste	26	46	25	41
Ekologiczne	5	0	5	2
Energetyczne	4	0	0	2
Społeczne	15	8	15	14
Teleinformatyczne	0	0	0	2
Publiczne	9	8	18	2
Szkolne	25	26	27	23

Co piąty uczeń zawodówki i prawie co czwarty technikum definiuje bezpieczeństwo jako brak strachu i zagrożenia. Co czwarty gimnazjalista twierdzi, że bezpieczeństwo to tylko brak zagrożenia. Najbardziej rozwiniętą definicję bezpieczeństwa proponują uczniowie liceum. Według nich bezpieczeństwo to spokój, pewność, brak strachu i zagrożenia.

W szkole najczęściej zwraca się uwagę na bezpieczeństwo osobiste. Tak twierdzi co czwarty uczeń szkoły zawodowej i liceum oraz prawie co drugi gimnazjalista i uczeń technikum. W szkołach zwraca się też uwagę, choć w mniejszym stopniu, na bezpieczeństwo społeczne, publiczne i państwowe.

Wykres 12. Lekcje z zakresu bezpieczeństwa

Prawie wszyscy uczniowie liceum i niemal połowa uczniów szkół zawodowych i gimnazjów twierdzi, że w ich szkole odbywają się lekcje z zakresu problematyki bezpieczeństwa. Natomiast że jest inaczej, uważa ponad połowa uczniów technikum. Najczęściej takie zajęcia prowadzone są na lekcjach wychowawczych (38%), na przysposobieniu obronnym (49%) i wiedzy o społeczeństwie (11%).

Zadania do realizacji w zakresie poprawy bezpieczeństwa w szkole obejmują szereg działań wychowawczych i organizacyjnych, takich jak:

- szczegółowe przypominanie uczniom ich praw i obowiązków;
- przeprowadzanie ankiet diagnostycznych;
- włączenie rodziców do planowania działań wychowawczych;
- realizacja tematów związanych z danym problemem;
- starania o zakup filmów, programów edukacyjnych na temat agresji i życia w grupie rówieśniczej;
- pedagogizacja rodziców;
- organizowanie co dwa tygodnie lub według potrzeb apelu, na którym będą omawiane bieżące sprawy;
- wprowadzenie zasady, że przez dwa tygodnie uczniowie każdej klasy będą pełnić funkcję gospodarza szkoły, a do ich obowiązków będą należeć m.in. dbałość o porządek i estetykę korytarzy szkolnych, pełnienia dyżurów na stołówce;

- ustalenie, że uczniom nie wolno samodzielnie opuszczać budynku szkoły;
- wprowadzenie systemu jednolitego i jednoznacznego reagowania nauczycieli na przejawy zachowań patologicznych;
- przeprowadzenie cyklu zajęć świetlicowych na temat agresji².

Działania te mogą w znaczny sposób podnieść poczucie bezpieczeństwa uczniów w środowisku szkolnym.

Tabela 4. Zagrożenia w szkole (liczba osób)

Zagrożenia	ZSZ	Gimnazjum	Liceum	Technikum
Wymuszanie pieniędzy	0	3	0	5
Przemoc fizyczna ze strony kolegów	12	22	8	8
Przemoc psychiczna ze strony nauczyciela	9	13	24	30
Wyśmiewanie	21	15	24	13
Molestowanie seksualne	0	3	5	5
Nic mi nie zagraża	58	44	39	39

Uczniowie twierdzą, że do najczęstszych zagrożeń występujących w środowisku szkolnym należy przemoc fizyczna, na którą wskazuje co piąty gimnazjalista. Co czwarty z uczniów liceum uważa, że jest to wyśmiewanie i przemoc psychiczna ze strony nauczycieli, na ten rodzaj przemocy zwraca też uwagę co trzeci uczeń technikum. Natomiast w szkołach zawodowych dominującą formą przemocy jest wyśmiewanie.

Dlaczego dzieci nie próbują się skarżyć najbliższym? Przyczyn jest wiele: ze wstydu, ponieważ mają świadomość, że rodzice zbagatelizują ich problem, z obawy, że rodzic przyjdzie do szkoły i zrobi awanturę, że ich oprawcy się zemszczą. Czują się bezbronni. Zamiast więc zwierzyć się i liczyć na pomoc, dziecko wagaruje, prosi o przeniesienie do innej szkoły lub klasy, a nawet może próbować zrobić sobie krzywdę. Bo już nie daje rady zmagać się z poczuciem winy i ogromnym wstydem, którego nikt nie dostrzega.

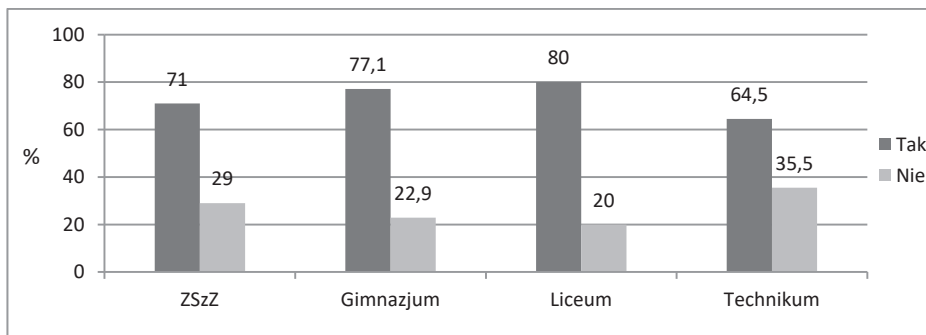
Tabela 5. Odpowiedzialni za chuligańskie wybryki (liczba osób)

Odpowiedzialność za wybryki chuligańskie	ZSZ	Gimnazjum	Liceum	Technikum
Nauczyciel	22	26	17	35
Rodzice	0	11	19	6
Nauczyciel i rodzice	9	9	8	18
Nie można winić ani rodziców, ani nauczycieli	16	11	11	6
Ktoś inny	16	17	3	9
Trudno powiedzieć	37	26	42	26

² Rządowy program na lata 2008–2013 „Bezpieczna i przyjazna szkoła”...

Odpowiedzialnością za wybryki chuligańskie co czwarty z badanych obarcza nauczycieli. Prawie co dziesiąty uczeń zawodówki, liceum i gimnazjum oraz co piąty technikum twierdzi, że w jednakowym stopniu winni są nauczyciele i rodzice, ale też prawie co czwarty uczeń ZSZ i co dziesiąty pozostałych szkół uważa, że takiej winy nie ponoszą ani nauczyciele, ani rodzice.

Agresja rodzi agresję, dlatego ci, którzy doświadczają przemocy, równie łatwo stosują ją wobec kolegów. Inne dzieci mogą przyłączyć się do prześladowań, ponieważ: naśladują osoby z grupy, szczególnie te, które są najsilniejsze i najbardziej agresywne. Jeśli zauważają, że uczeń stosujący przemoc nie spotyka się z negatywnymi konsekwencjami ze strony dorosłych, mają poczucie, że w grupie rozmywa się odpowiedzialność (jeżeli jest się jednym z wielu, zmniejsza się też poczucie winy). Mogą czuć się bezpiecznie i bezkarnie, wydaje im się, że ktoś, kto tylko się przygląda, nie jest współwinny. Pomyślmy, że może my, dorośli, też bywamy zbyt tolerancyjni wobec arogancji i przemocy, która zdarza się w każdej sferze życia.

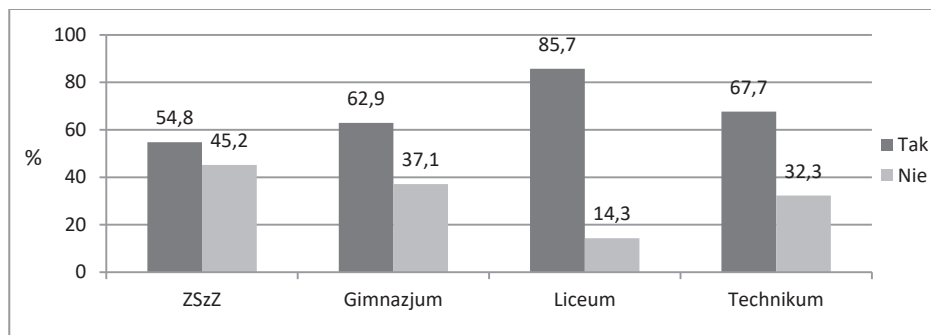

Wykres 13. Bezpieczeństwo w drodze do szkoły i ze szkoły

Jak wynika z badań, uczniowie w zdecydowanej większości uważają, że ich droga do szkoły i ze szkoły jest bezpieczna. Jednak przeszło co trzeci uczeń technikum i ZSZ, idąc do szkoły lub wracając z niej, ma poczucie zagrożenia. Czuje się także zagrożony co piąty respondent gimnazjum i liceum.

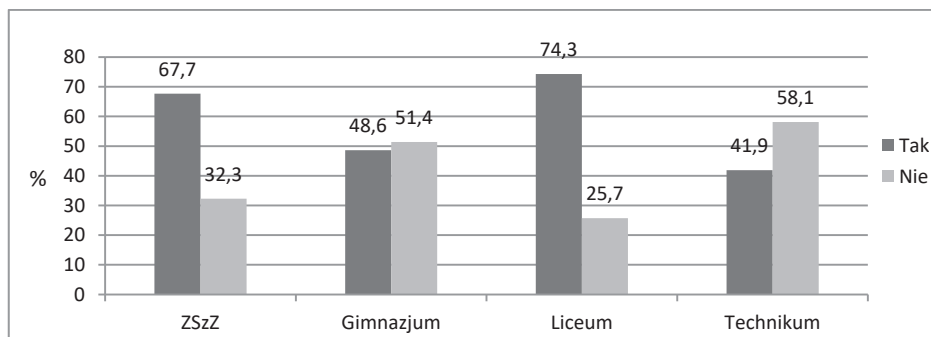
Celem poprawienia bezpieczeństwa dzieci w drodze do szkoły i ze szkoły powstał rządowy program „Bezpieczna Droga do Szkoły”. Adresatami tego programu są wszyscy dorośli, w szczególności rodzice i nauczyciele, na których ciąży obowiązek edukacyjny, ale także kierowcy, którzy w rejonach szkół powinni zachować szczególne środki ostrożności, ponieważ dzieci nie zawsze przestrzegają zasad i przepisów ruchu drogowego.

Zdecydowana większość badanych uważa, że środki masowego przekazu propagują bezpieczeństwo. Prawie połowa uczniów zawodówki i co trzeci gimnazjalista i uczeń technikum twierdzi jednak, że jest inaczej. Do takich środków najczęściej zaliczają telewizję (42%), internet (31%), prasę (26%) oraz radio (12%).

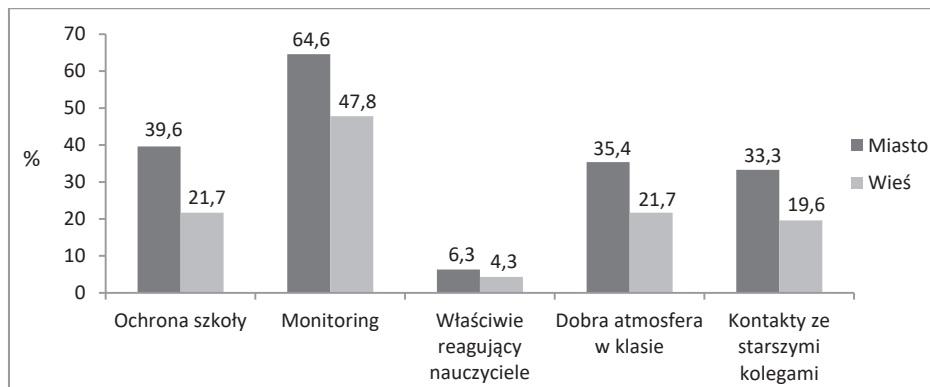
Wykres 14. Problematyka bezpieczeństwa w środkach masowego przekazu

Programy profilaktyczne związane z bezpieczeństwem są sporadycznie tworzone w mass mediach. Sytuacja taka wynika ze względów komercyjnych. Środki masowego przekazu są potężną siłą oddziaływania emocjonalno-intelektualnego i mogą stanowić ogromną pomoc w procesie konstytuowania postawy młodzieży wobec problemów związanych z szeroko rozumianym bezpieczeństwem. W tym procesie ogromną rolę odgrywa różnorodność form i metod, a także współpraca mediów z placówkami oświatowymi. Obecnym celem mediów wydaje się pokazanie alternatywy dla wszelkiego rodzaju patologii i dewiacji, by potencjalny odbiorca mógł chociaż usłyszeć, że można myśleć inaczej, niż się powszechnie przyjmuje.

Wykres 15. Zakres poszerzenia wiedzy dzięki mass mediom

Zdecydowana większość uczniów zawodówki i liceum oraz prawie co drugi gimnazjum i technikum uważa, że media masowe mają wpływ na zakres wiedzy związanej z problematyką bezpieczeństwa. Jednocześnie co drugi gimnazjalista i uczeń technikum twierdzi, iż media nie mają żadnego wpływu na ich wiedzę na ten temat. Świadczyć to może o tym, iż nie spełniają one należycie swojej roli społecznej w tym zakresie.

Wykres 16. Sposoby zapobiegania agresji i przemocy w szkole

Według badań większość uczniów z miasta oraz prawie połowa ze wsi twierdzi, iż wprowadzenie monitoringu w szkołach może przyczynić się do ograniczenia agresji i przemocy na terenie szkoły i poza nią. Przeszło co trzeci uczeń z miasta oraz przeszło co piąty ze wsi uważa, iż nad ich bezpieczeństwem powinni również czuwać pracownicy firm ochroniarskich. Z przedstawionych danych wynika, że młodzież gimnazjalna jednak nie czuje się w pełni bezpieczna na terenie szkoły oraz poza nią.

Kolejnym etapem badań była rozmowa z wychowawcami poszczególnych klas, którzy dostarczyli cennych informacji, wzbogacając rezultaty badań. Analizując ich wypowiedzi, można wnioskować, że starali się oni przedstawić swoją szkołę w korzystnym świetle, stąd obraz szkół, jaki się z tych badań wyłania, może nie całkiem oddawać stan rzeczywisty.

Według wychowawców najczęstszymi formami agresji rówieśniczej jest przemoc werbalna (wzajemne oskarżanie się o rozpowszechnianie kłamstw na temat kolegów). Tradycyjne zachowania agresywne, typu: przewracanie, potrącanie, bicie się z kolegami, utrzymują się na mniej więcej tym samym poziomie. Większość wychowawców twierdzi, iż dziewczęta częściej niż dawniej uczestniczą w różnych formach agresji fizycznej, werbalnej i psychicznej. Jak wynika z wypowiedzi wychowawców z terenu wsi, agresywność uczniów w porównaniu do ubiegłych lat uległa zmniejszeniu, natomiast w szkołach miejskich, jak twierdzą wychowawcy, „jest lepiej niż w poprzednich latach”.

Jak podkreślają wychowawcy, bardzo ważne jest, aby umieć rozpoznać zjawisko agresji i właściwie na nie zareagować, gdyż młodzież wchodząca w okres dojrzewania w sposób typowy dla tego okresu zaczyna eksperymentować, wypróbowywać różne role i podejmować zachowania, które w jej przeświadczeniu są oznaką dorosłości i samodzielności.

Zachowanie uczniów cały czas podlega kontroli nauczycieli. Wychowawcy mają comiesięczny obowiązek wystawiania ocen ze sprawowania, zauważają

również, iż stopnie ze sprawowania nie uległy w znaczącym stopniu zmianom w porównaniu z wcześniejszymi latami. W obu środowiskach przeważają oceny wzorowe i bardzo dobre. Ocen nieodpowiednich i nagannych jest niewiele więcej niż w szkołach miejskich. Chłopcy zarówno ze szkół miejskich, jak i wiejskich mają zdecydowanie gorsze oceny ze sprawowania, przy czym, jak zauważają wychowawcy, następuje widoczna zmiana w zachowaniu chłopców.

Zdarza się, że młodzież zachowuje się agresywnie nie tylko w stosunku do swoich kolegów. Coraz częściej ofiarami ich ataków stają się nauczyciele. Jak twierdzą wychowawcy, do najczęściej doświadczanych przez nauczycieli form przemocy ze strony uczniów jest ignorowanie poleceń uniemożliwiający prowadzenie lekcji. Częstym rodzajem agresji jest prowokowanie wybuchu gniewu u nauczyciela. W szkole miejskiej zdarza się również obrażanie i zastraszenie nauczycieli. Jak podkreślają wychowawcy, rozmiary doświadczanej przez nauczycieli przemocy i agresji zależą od płci nauczyciela, wieku oraz stażu pracy w zawodzie. W największym stopniu narażeni na agresję ze strony uczniów są nauczyciele z najkrótszym stażem pracy, a następnie ze średnim.

Najczęstszą reakcją szkół wiejskich na niewłaściwe zachowanie uczniów jest upomnienie ich, obniżenie oceny z zachowania, wpisanie uwagi do dzienniczka, najrzadziej natomiast dochodzi do usunięcia ucznia ze szkoły lub przeniesienia do innej. Do działań podejmowanych przez szkoły miejskie wobec uczniów sprawiających swym zachowaniem problemy należą: oceny naganne z zachowania, przeniesienie ucznia do innej klasy, skierowanie sprawy do sądu rodzinnego, złożenie wniosku do sądu o umieszczenie ucznia w ośrodku szkolno-wychowawczym, usunięcie ucznia ze szkoły, a w wyjątkowych sytuacjach interwencja policji czy straży miejskiej. Z powyższego wynika, iż szkoły stosują różne kary wobec agresywnych uczniów. W szkołach miejskich stosuje się wszelkie przewidziane przepisami środki wobec uczniów, natomiast w szkołach wiejskich, w których nauczyciele zazwyczaj lepiej znają uczniów i ich rodziców, mają z uczniami bliższy kontakt, lepiej wychodzi sprawowanie kontroli nad nimi i reagowanie w sytuacjach konfliktowych.

Zainteresowanie rodziców problemami dziecka ma ogromny wpływ na zachowanie, postawy uczniów. Jednak wychowawcy bardzo rzadko mogą w trudnych momentach wychowawczych polegać na rodzicach. Sytuacja jest bardzo niepokojąca zarówno na wsi, jak i w mieście. Rodzice uczniów wiejskich częściej niż ci z miasta angażują się w sprawy szkoły (zebrania, wywiadówki). Wychowawcy twierdzą, iż większość rodziców nie interesuje się tym, co dzieje się w szkole. Wynikiem tego są bardzo słabe relacje rodziny ucznia ze szkołą. W ciężkich sytuacjach wychowawczych szkoła najczęściej pozostawiona jest sama sobie. Brak współpracy między domem i szkołą prawdopodobnie jest jednym z głównych powodów utrzymującego się wysokiego wskaźnika przemocy i agresji wśród młodzieży szkolnej.

Aby przeciwdziałać agresywnym zachowaniom uczniów, szkoły organizują wyjazdy integracyjne, wycieczki, zielone szkoły, a także bloki tematyczne,

zajęcia sportowe, dyskusje i tworzą gazetki tematyczne. W szkole miejskiej prowadzone są także warsztaty psychoedukacyjne. W celu uniknięcia wśród uczniów zachowań agresywnych prowadzona jest również profilaktyka agresji i przemocy. Realizatorami tych programów są najczęściej nauczyciele, którzy programy te przeprowadzają w ramach ścieżek przedmiotowych, a w szkołach miejskich dodatkowo pracownicy poradni psychologiczno-pedagogicznych.

Przeciwdziałanie agresji w szkole wymaga:

1. Uczenia dzieci korzystania ze środków masowego przekazu, kształcenia krytycznego stosunku do oglądanych treści i objęcia większą kontrolą przekazów medialnych, do których młodzież ma zbyt łatwy dostęp, partnerstwa pomiędzy uczniami, rodzicami i nauczycielami, stwarzającego szanse właściwego przepływu informacji o aktach przemocy.
2. Opracowania czytelnych wzorów nieakceptowanych i nagannych zachowań uczniów oraz wskazania ich konsekwencji.
3. Zapewnienia nadzoru pedagogicznego na przerwach, przed i po lekcjach oraz w miejscach, w których najczęściej dochodzi do aktów przemocy.
4. Uzupełnienia programu szkolnego o treści mające na celu podniesienie u uczniów kompetencji emocjonalnych, społecznych i moralnych.
5. Zgodnego i jednoznacznego traktowania przez personel szkoły wszelkich aktów przemocy.
6. Podjęcia współpracy z samorządem szkolnym w celu poznania zasięgu, form i miejsc, w których dochodzi do znęcania się, oraz opracowania środków zaradczych.
7. Zaangażowania personelu administracyjnego w działania prewencyjne.
8. Zaangażowania rodziców (zarówno ofiar, jak i agresorów) w opracowanie rozwiązań zaistniałej sytuacji³.

Analizując powyższe dane, można zauważyć, że mamy do czynienia z postępującym zjawiskiem wzrostu poziomu agresji i przemocy oraz z różnymi jego formami. Zawód nauczyciela staje się coraz bardziej stresującym zajęciem, rodzice dzieci zaczynają być coraz częściej bezsilni wobec zachowań dzieci, a same dzieci coraz rzadziej mają poczucie bezpieczeństwa w szkole i poza nią.

Wnioski

Gdybyśmy byli w stanie żyć bez agresji, wskazane byłoby nie dopuszczać do tego, by się w ogóle pojawiała. Jednak można powiedzieć, że człowiek jest istotą, która agresję ma zakodowaną w genach i nie mógłby bez niej w dzisiejszym świecie funkcjonować. Przemoc i agresja są niewątpliwie złe. Mówiąc to, wyobrażamy sobie sytuacje, w których ludzie, zwłaszcza młodzi, pełni wściekłości i niezrozumiałego okrucieństwa dokonują napaści na innych nie raz z błahego powodu, ranią ich albo nawet zabijają.

³ Tamże.

Przemoc i agresja wtargnęły do szkół i błyskawicznie się tam rozpanoszyły. „Bezpieczna szkoła”, „Zero tolerancji dla przemocy w szkole” to piękne hasła, które coraz częściej słyszymy. Szkoła to nie tylko budynek z salami lekcyjnymi, pracownikami, świetlicą, szatnią, ale również, a może w szczególności, społeczność uczniów i nauczycieli, którzy powinni tworzyć wspólnotę zapewniającą każdemu jej członkowi wielostronny rozwój w atmosferze zaufania i poszanowania godności. Wyniki przedstawionych badań świadczą o tym, że problem agresji i przemocy dotyka wszystkich uczniów. Można użyć stwierdzenia, że agresja jest częścią życia młodych ludzi.

Podsumowując niniejsze badania, możemy wysunąć następujące wnioski:

- miejsce, w którym najczęściej uczniowie stykają się z agresją, to szkoła;
- uczniowie na wsi wykazują mniej agresywnych zachowań niż uczniowie w mieście, ale i tak jest to bardzo wysoki wskaźnik;
- najbardziej charakterystyczne przejawy agresji i przemocy to: przezywanie, wyśmiewanie, obgadywanie, kopanie oraz popychanie;
- coraz częściej agresja dotyczy dziewcząt, które czasami dorównują chłopcom w byciu agresorami;
- wśród dziewcząt dominującą formą przemocy jest agresja słowna, natomiast chłopcy wykazują większą skłonność do agresji fizycznej;
- uczniowie nie czują się bezpiecznie na terenie szkoły, do miejsc szczególnie groźnych zaliczają łazienki i szatnie;
- najczęściej sprawcami agresji są chłopcy, oni też znęcają się nad uczniami innych klas;
- rodzice w większym lub mniejszym stopniu interesują się problemami swoich dzieci;
- większość młodzieży wyraża sympatię do swojej szkoły i twierdzi, że panuje w niej właściwa atmosfera;
- większość badanych twierdzi, że wiedza o zagrożeniach dla ich bezpieczeństwa przekazywana jest w szkole oraz w niewielkim stopniu przez środki masowego przekazu;
- prawie połowa uczniów deklaruje, że oferuje pomoc osobom, którym dzieje się krzywda, i stają w ich obronie;
- agresywne zachowanie najczęściej inspirowane jest przez telewizję, filmy, gry komputerowe oraz przykład płynący z zachowania kolegów;
- monitorowanie miejsc zagrożonych zwiększyłoby poczucie bezpieczeństwa uczniów na terenie szkoły oraz poza nią.

W świetle powyższych wniosków można stwierdzić, iż przemoc w szkole ma różne oblicza, dlatego też istotne jest znalezienie źródeł agresji i rozpoczęcie profilaktyki. W pracy z uczniami warto wspomagać się sprawdzonymi programami profilaktycznymi, przeprowadzanymi z pełnym zaangażowaniem nauczycieli, uczniów i rodziców, bo tylko wtedy mogą być skuteczne. Profilaktyka to jednak nie tylko programy, to również modelowanie zachowań swoich

i młodzieży w codziennym życiu. Wymagajmy od siebie tyle, ile wymagamy od innych. Do działań profilaktycznych w tym zakresie należy zaliczyć:

- utrwalanie przekonania, że można polegać na nauczycielach;
- wyjaśnienie konieczności zgłaszania wszelkich aktów przemocy;
- stworzenie warunków do prowadzenia dyskretnych rozmów z wychowankami;
- kształtowanie więzi koleżeńskich i różnych form samopomocy;
- rozwijanie umiejętności radzenia sobie ze strachem, stresem, niepokojem;
- włączanie uczniów do działających sekcji i kół zainteresowań;
- wspólne urządzenie imprez sportowych, rozrywkowych, towarzyskich, ośmielanie do aktywnego udziału w nich;
- częste przeprowadzanie pogadanek na temat poszanowania godności ludzkiej, koleżeństwa;
- omawianie wszelkich nieprawidłowości we wzajemnych stosunkach, publiczne piętnowanie stwierdzonych przypadków agresji;
- wnikliwe słuchanie i analiza uwag uczniów przeciwnych agresji;
- uczenie uczniów polubownego załatwiania konfliktów;
- kształtowanie u młodszych uczniów kultury wystawiania się, szacunku dla starszych kolegów, umiejętności bycia pomocnym;
- obowiązkowe zgłaszanie dyrekcji szkoły, wychowawcy udowodnionych przypadków przemocy.

Niniejsze badania mogą być wykorzystane przez nauczycieli organizujących spotkania z rodzicami. Celem takich spotkań może być ukazanie skali zjawiska agresji w szkole, uświadomienie rodzicom wpływu wychowania w rodzinie oraz mass mediów na zachowanie ich dzieci oraz pokazanie skutecznych sposobów walki z tym zjawiskiem w środowisku szkolnym. Informacje zawarte w tekście mogą okazać się pomocne także w tworzeniu raportów, które są opracowywane co roku w ramach ogólnopolskich programów edukacyjnych, np. „Bezpieczny uczeń” lub „Szkoła bez przemocy”.

Bibliografia

- Podkultury młodzieżowe w środowisku szkolnym i pozaszkolnym*, red. S. Kawula, H. Machel, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2000
- Poraj G., *Agresja w szkole. Przyczyny, profilaktyka, interwencje*, Edukator, Łódź 2002
- Portman R., *Przemoc wśród dzieci. Uchwycić sedno*, Jedność, Kielce 2006
- Stein A., *Kiedy dzieci są agresywne. Jak możemy je zrozumieć i pomóc? Poradnik dla rodziców i wychowawców*, Jedność, Kielce 2006

Źródła internetowe

- Rządowy program na lata 2008–2013, „Bezpieczna i przyjazna szkoła”, https://bip.men.gov.pl/wp-content/uploads/sites/2/2008/09/uchwala_20080819_zalacznik.pdf (dostęp: 24.01.2017)

Streszczenie

We współczesnym społeczeństwie polskim obserwuje się coraz większą agresję wśród dzieci i młodzieży. Kierowana jest najczęściej w stosunku do najbliższego otoczenia. Głównymi sprawcami agresji są młodzi ludzie pochodzący z rodzin o niskim statusie społecznym, ekonomicznym i kulturowym. Zaniedbywanie młodych przez starszych, brak zaspokajania ich potrzeb biologicznych i emocjonalnych stanowią podstawę do rozwoju agresji. Czynniki te skumulowane z brakiem opieki i więzi emocjonalnej oraz wychowywaniem w chłodzie uczuciowym i zaburzonych relacjach rodzinnych powodują, że młodzież i dzieci zaspokajają własne potrzeby poza domem. W takich warunkach nie tylko w rodzinach patologicznych, ale i w tych tzw. dobrych domach wyrastają dzieci agresywne i złośliwe.

Słowa kluczowe: agresja, przemoc, alkoholizm, prymitywizm moralny, przestępczość, brak opieki, niestabilność emocjonalna, chłód uczuciowy, zaburzone relacje rodzinne, młodzież szkolna

Aggression and Violence in the School Environment

Abstract

In the contemporary Polish society aggression among children and adolescents is becoming more and more visible. It is directed mostly towards the immediate environment. The main perpetrators of violence are young people from families of low social, economic and cultural status. Negligence of the young by the elders, lack of satisfying their biological and emotional needs form the basis for the development of aggression. These factors, cumulative with the lack of care and emotional bond and upbringing in the cold and emotionally disturbed family relationships, cause the youth and children to meet their own needs outside the home. Under such conditions, aggressive and malignant children grow not only in pathological families, but also in the so-called "good homes".

Keywords: aggression, violence, alcoholism, moral rudeness, crime, lack of care, emotional instability, emotional coldness, disrupted family relationships, school children